

Etnološka spogledovanja s Solčavskim

Blaž Bajič, Ana Svetel in Veronika Zavrtnik

»Ko smo prispeli do Mozirja, smo vedeli, da smo že čisto blizu in da se pot, ki smo jo vsi tako občudovali, pričinja. Skozi okno smo spremljali reko Savinjo, ki teče ob glavni cesti, ki vodi do Logarske doline. Spremljali smo, kako spreminja barve in postaja vedno 'čistejša', bližje kot smo dolini. Ob glavni cesti je tudi posebno oblikovana skala Igla, ki sva jo z bratom vedno nestrпно pričakovala. /.../ Nestrпно sem gledala čez okno avtomobila, saj sem vedela, da bomo kmalu prišli iz gozda in bom zagledala visoko gorovje. Visoko gorovje je pomenilo, da smo prišli do vstopa v dolino, kjer se začne idiličen pogled na Logarsko dolino. Ta pogled je pri srcu vsej moji družini. V večini naših izletov smo se na vstopu v dolino ustavili in sprva opazovali vse okoli nas. Ta pogled je nekaj posebnega. Tu se začnejo tiste lepote doline, o katerih vsi govorimo.«

(Sanja Belac, spomini na Logarsko dolino, maj 2020)

Lepote Logarske doline, o katerih v odlomku iz spominskega zapisa spregovori študentka etnologije in kulturne antropologije Sanja Belac,¹ so – če smo iskreni – zagotovo eden izmed dejavnikov, ki so našo pozornost usmerili na Solčavsko. Vendar pa za odločitvijo, da se raziskovalno osredinimo ravno na skrajni sever Savinjske doline, stojijo tehtnejša opažanja in premisleki, med drugim tudi ugotovitev, da Solčavsko v etnoloških in antropoloških raziskavah do sedaj še ni bilo deležno sistematične obravnave. Zgornjo Savinjsko dolino so tako akademski kot ljubiteljski raziskovalci in pisci preučevali v zgodovinski, arheološki, geografski, jezikovni ter interdisciplinarni konservatorski perspektivi.² Čeprav ta dela prispevajo k razume-

1 Sanja Belac, »Nostalgija Logarske doline.« IZPITNA NALOGA PRI PREDMETU ANTHROPOLOGIJA SODOBNE SLOVENIJE. Celje 2020.

2 Boštjan Anko, Marko Slapnik, Marija Anteric, Richard Clarke, Avgust Lenar, Marko Koščak in Ian Mitchell, *Študija o Solčavskem: Poročilo o skupnem terenskem delu Univerze v Ljubljani in Univerze v Londonu (1932–2007)*. Občina Solčava, Logarska dolina, Solčava 2007.

Milena Hazler - Papič, Vito Hazler, Alenka Kolšek, Matevž Lenarčič in Vojko Strahovnik, Naravna in kulturna dediščina Logarske doline, njeno varovanje in razvoj. Tipkopis NC 272/89, I-II, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, območna enota Celje, Celje 1989.

Niko Kuret, *Maske, Zgornja Savinjska dolina*. RSS, Ljubljana 1974.

Urška Lenar, Razvoj in upravljanje zavarovanih območij: Primer Krajinskega parka Logarska dolina. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2008.

vanju družbeno-kulturnih razsežnosti Solčavskega, pa so antropološke in etnološke reference tematsko omejene in razmeroma maloštevilne. Z gledišča etnoloških regionalnih raziskav je to dejstvo naravnost presenetljivo. Gre namreč za območje, ki ga ne zaznamujejo le »lepi razgledi«, temveč tudi mnoge druge specifike, ki so preplet naravnih, družbenih in kulturnih dejavnikov. Velike, samotne kmetije s stoletno tradicijo, ki kljubujejo težkim pogojem gorate krajine Kamniško-Savinjskih Alp, solčavski govor, obmejna lega, naravo- in kulturnovarstveno zaščitena območja ter spoj agrarnih, gozdarskih in turističnih dejavnosti so le najočitnejše značilnosti, ki so našo pozornost usmerjale na Solčavsko in ki se jim bomo posvetili v osrednjem delu tega uvodnika.

S 102 km² in 548 prebivalci je Solčavsko najredkeje poseljena občina v Sloveniji. Območje sestavljajo tri ledeniške doline, Robanov kot, Logarska dolina in Matkov kot, ki se zarezujejo v Kamniško-Savinjske Alpe, naselje Podolševa, ki leži pod goro Olševo v Karavankah in ki občino »zapira« s severne strani, ter vas Solčava v dolini reke Savinje. V hribovitem svetu Solčavskega najdemo številne visoko ležeče kmetije. Matkova domačija, ena največjih v Sloveniji, leži na nadmorski višini 1165 metrov, najvišje ležeča turistična kmetija v Sloveniji, Rogarjeva domačija, leži na 1250 metrih nadmorske višine, domačija Bukovnik, najvišje ležeča domačija v državi, pa leži 1327 metrov nad morjem. Zaradi družbenozgodovinskih razlogov je povprečna velikost posestev na Solčavskem 145 hektarjev, kar daleč presega slovensko povprečje, ki znaša razmeroma skromnih 6,7 hektarjev, in je dokaj edinstvena v celotnem alpskem prostoru. Seveda pa se velikosti največjih in najmanjših posestev na Solčavskem med seboj močno razlikujejo, kot se razlikujejo tudi možnosti dostopa in infrastrukturne opremljenosti.

Ta dejstva so nas spodbudila, da smo v študijskem letu 2019/20 na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v sklopu predmeta Antropologija sodobne Slovenije načrtovali izvedbo terenskih vaj prav na Solčavskem. Med pripravami na terensko delo smo pregledovali gradivo v oddelčni dokumentaciji, prebirali besedila, ki so jih zapisali raziskovalci lokalne

Marija Makarovič, *Oblačilna kultura v Zgornji Savinjski dolini*. JSKD, Ljubljana 2008.

Drago Meze, 'Samotne kmetije na Solčavskem.' *Geografski zbornik*, let. 8, 1963, str. 223–280.

Boštjan Odar, *Potočka zijavka*. Pokrajinski muzej, Celje 2015.

Žiga Zwitter, 'Subsistence, prosperity and abandonment of alpine isolated farms in the dynamic 17th century environment: Case study from the Upper Savinja Valley with special emphasis on tenants' inventories.' *Ekonomski i ekohistorija: Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, let. 11, št. 11, 2015, str. 139–181.

Fotografija 1: Visokogorska kmetija Knez nad Robanovim kotom. Blaž Bajič, Robanov kot, 2020.

zgodovine, iskali obstoječe etnološke raziskave ter v goste povabili Marka Slapnika, ki nam je odstiral poglede na aktualno dogajanje na Solčavskem. Sredi marca je epidemija, ki je v temelju zarezala v vsa področja družbenega življenja, tudi v potek študijskega procesa, preprečila izvedbo načrtovanih terenskih vaj. Zapiski in podatki, ki smo jih dotlej zbrali, so se med čakanjem na umiritev epidemioloških razmer pomešali z mislimi na alpske vrhove, zgodbe, ki se razpletajo pod njimi, in na neuresničene raziskovalne načrte. Zaradi vsega navedenega smo se, ob izdatni pomoči nekaterih Solčavank in Solčavanov, ob koncu pomladi 2020 lotili organizacije *Etnološki tabor treh dolin 2020*.

Pri snovanju tabora smo si zastavili dve izhodišči. Prvo je tesno povezano z izobraževalno komponento Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo: študentkam in študentom etnologije in kulturne antropologije ter sorodnih ved smo želeli omogočiti večdnevno, prostovoljno, tematsko usmerjeno in mentorirano terensko delo. V študijskem letu, zaznamovanem z epidemijo, se je dobršen del terenskega

raziskovanja namreč preselil v spletno okolje. Drugo izhodišče je povezano z željo po zapolnitvi prej omenjene vrzeli, ki v etnologiji in antropologiji zeva na področju raziskav Solčavskega. Že spočetka smo namreč načrtovali, da se bo terensko delo »prelilo« (tudi) v strokovno publikacijo. Urejene, objavljene raziskovalne izsledke smo namreč razumeli kot pomemben korak v prizadevanjih za dolgoročneje sodelovanje z lokalno skupnostjo pa tudi kot odskočno desko za načrtovanje prihodnjih skupnih dejavnosti.

Kljub osnovnemu pregledu in poznavanju (etnološkega) gradiva, ki se navezuje na Solčavsko in širše na Zgornjo Savinjsko dolino, smo se snovanja programa lotili nekoliko zadržano. Za etnologinje in etnologue najdragocenejše vsebinske vpogleda namreč omogočajo raziskave med ljudmi, »na terenu«, teh pa do tistega trenutka na Solčavskem še nismo izvedli. Tematike smo zato zastavili na podlagi naših predpostavk, ki so bile v nekaterih ozirih intuitivne in naivne. Četudi so bile nekatere teme med seboj povezane, smo jih kasneje vendarle oblikovali v posamezne samostojne vsebinske sklope: *Naravna in kulturna dediščina*, *Divjina in odročnost*, *Meje in obmejnost* ter *Odnosi s središči*. Tematska polja so zastavljena dovolj široko, da se v njih povezujejo pogledi na preteklost, sodobnost in prihodnost, ter hkrati vendarle dovolj specifična, da smo se lahko osredinili na nekatere konkretnije procese, kot so varovanje kulturne dediščine, (trajnostni) turistični razvoj, ohranjanje naravne in kulturne krajine, načrtovanje prihodnosti in nekateri drugi. Pri snovanju vsebinskih sklopov in dejavnosti smo skušali nagovarjati tudi zainteresirane občane in občanke. Rezultat naših prizadevanj so bila vsakodnevna strokovna predavanja, ki so bila odprta za javnost.

K sodelovanju smo povabili nekatere sodelavke in sodelavce z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo – Alenko Bartulović, Vita Hazlerja, Miho Kozoroga, Andraža Magajno, Rajka Muršiča in Jako Repiča, študenta Marka Senčarja Mrdakovića – ter nekaj etnologinj in etnologov, ki delujejo pod okriljem drugih institucij – Boženo Hostnik in Barbaro Klanšek s celjske enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine, Katarino Žakelj iz CIPRE Slovenija, društva za varstvo Alp ter vizualna antropologa, delujoča pod okriljem Ethnocinema Production, Žigo Goriška in Manco Filak, mlado raziskovalko z Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Izvedbena raven tabora pa ne bi bila mogoča brez izdatne pomoči nekaterih domačinov – Marka Slapnika, Urške Lenar, Mojce Ošep, Avgusta Lenarja – ki so nam pomagali, nas usmerjali ter spoznavali s Solčavskim in Solčavani že med

pripravljalnimi obiski. Družina Lenar je v času tabora pod svojo streho vzela organizatorje in mentorje ter nam tako olajšala marsikatero logistično in finančno breme izvedbe. Tabor prav tako ne bi bil mogoč brez finančne in logistične pomoči Občine Solčava in »etnološkega posluha« županje Katarine Prelesnik. Brez prispevka vseh navedenih tabora ne bi mogli izpeljati, zato se jim tudi na tem mestu iskreno zahvaljujemo.

Etnološki tabor treh dolin 2020 (22.–27. september) je uvedel Rajko Muršič s predavanjem *O etnologiji, njeni metodi in vlogi v svetu*, v katerem je osvetlil razvoj in vlogo etnologije v raziskavah vsakdanjega življenja ter vedo predstavil tudi domačim poslušalcem. Marko Slapnik, Urška Lenar ter Mojca Ošep so pripravili predavanje *Solčavsko – pogled domačinov* in predstavili nekaj bistvenih značilnosti raziskovanega območja. V naslednjih dneh so se nato zvrstili vsebinsko zastavljeni sklopi. Vito Hazler s predavanjem *Kulturna dediščina Solčavskega z Robanovim kotom, Logarsko dolino in Matkovim kotom*, Božena Hostnik s predavanjem *Solčavsko z vidika varovanja kulturne dediščine* in Barbara Klanšek s predavanjema *Zgodovinski oris treh dolin* in *Predstavitev kulturnega spomenika državnega pomena Macesnikove domačije* so obravnavali nekatera bistvena vprašanja, povezana s kulturno dediščino na Solčavskem. Njihovim predavanjem je sledil še prispevek Andraža Magajne, vodje dokumentacijske službe na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, *O postopkih zbiranje etnografskega gradiva*, v katerem je študentke in študente seznanil z načini dokumentiranja, tehničnimi in vsebinskimi vidiki zbiranja ter različnimi nameni in rabami zbranega gradiva. Miha Kozorog nas je v predavanju *Antropologija in ekologija meje (na primeru Goriškega)* seznanil z nekaterimi osnovnimi koncepti in razmišljanji o mejah in obmejnosti. Še isti dan nas je izkušeni doživljajski vodič Marko Slapnik popeljal po spodnjem delu Logarske doline, ob večernem ognju pa sta nas z Nejcem Slapnikom (oba delujeta v okviru zavoda Poseben dan) popeljala še v svet zgodb s solčavskih planin. S predavanji Jake Repiča *Ekologija in odročnost gorskega okolja v času pospešenih sprememb* in Marka Senčarja Mrdakovića *Življenje v dolini Pitztal in pogledi v prihodnost: preoblikovanje ledenika Pitztal v času »podnebnih sprememb«* smo se dotaknili vprašanj divjine, odročnosti in okoljskih sprememb. Projekcija etnografskega filma *Lukomir, moj dom*, ki sta ga posnela Manca Filak in Žiga Gorišek, je zavoljo slabšanja epidemioloških razmer odpadla. Na zadnji tematsko naravnani dan tabora smo se osredinili na razmerja med središči in obrobji. Predavanji *Odnosi s središči: od drugačenja do opolnomočenja?* in *Mi, Alpe – vpogled v delo CIPRE Slovenija* sta pripravili Alenka Bartulović in Katarina Žakelj.

V sklepnem dnevu tabora smo se posvetili preliminarnim spoznanjem terenskega raziskovanja. Četudi smo sprva načrtovali, da bomo tabor sklenili pod znamenitim Plesnikovim brestom, smo zaradi dežja kratke predstavitve, na katere smo povabili tudi domačine, pripravili v Zadružnem domu v Solčavi.

Dognanja, ki smo jih predstavili v tistem popoldnevu, lahko v nadgrajeni obliki prebirate tudi v pričujoči publikaciji. Urejanje in poglobljena analiza zbranega gradiva, tedenske diskusije in prebiranje literature so nam namreč začeli razkrivati nekoliko jasnejši pogled na Solčavsko in Solčavane. V naslednjih odstavkih zato osvetljujemo nekatere družbene in kulturne razsežnosti Solčavskega, ki uokvirjajo etnografske izsledke, podrobneje predstavljene v osrednjih tematskih sklopih. V njih opozarjamo tudi na prepletenost vsebinskih poudarkov publikacije, ki jih moramo zavoljo celovitejšega antropološkega razumevanja osmišljati hkrati in skupaj, začenši z zgodovinskimi povezavami z bližnjo in daljno okolico.

Fotografija 2: Udeleženke in udeleženci tabora med pohodom po naravoslovno-etnografski poti po Logarski dolini. Blaž Bajič, Logarska dolina, 2020.

Vse do leta 1894, ko je bila zgrajena prva cesta, ki je Solčavsko povezala s preostalimi Zgornjo Savinjsko dolino, je območje gravitiralo predvsem na Koroško. Glavna prometna žila je vodila skozi Podolševo na Koroško in Solčavo povezovala z Železno Kaplo. Cesta, ki je Solčavo povezala z Lučami in drugimi kraji v Zgornji Savinjski dolini, je bila izjemno pomembna, saj je omogočila lažje trgovanje in potovanje – pred izgradnjo ceste je bilo treba na poti večkrat prebresti Savinjo, soteska ob Igli pa je malodane onemogočala prevažanje tovora. Posledice (nekdanjih) tesnih povezav s Koroško lahko prepoznamo tudi v specifičnem solčavskem govoru, ki vključuje jezikovne prvine koroške in zgornjesavinjske govornice in je od leta 2020 uvrščen v Unescov Register nesnovne kulturne dediščine.

V okviru dediščinskih zamišljanj in praks je na Solčavskem posebej pomembna (upo)raba gorskega lesa, predvsem macesnovine, ki postaja predmet vedno novih, ustvarjalnih interpretacij. Podobno velja za volno avtohtone pasme ovc, jezersko-solčavske ovce, in za polstene oziroma filcane volnene izdelke. Tako ni presenetljivo, da sta dva izmed bolj odmevnih festivalov na Solčavskem posvečena prav tem proizvodom. Toda solčavske macesnovine in ovce ne moremo in ne smemo razumeti zgolj kot ekonomska proizvoda. Oba sta namreč tudi torišče dediščinskih in lokalnoidentifikacijskih procesov, ki pa nikakor ne temeljijo na predpostavki, da je treba rabe lesa in volne »omrtviti« v skladu z zamišljeno, idealizirano preteklostjo, temveč, ravno nasprotno, da jih lahko »pri življenju ohranjamo« le tako, da jih nenehno preoblikujemo. Tako moramo tudi *Festival gorskega lesa* in *Festival ovčje volne Bicka* razumeti kot metodo »postavljanja na zemljevid« ne zgolj v gospodarskem, pač pa tudi v medijskem, imaginativnem in vrednostnem smislu. Festivali omogočajo prepoznanje in pripoznanje »obrobni« krajev v nadlokalnih kulturnih prostorih.³ To pomeni, da s proizvodnjo macesnovine in volne, ob posredovanju festivalov in vsega, kar ti obsegajo, domačini dobesedno »proizvajajo svoj kraj«. ⁴ Pri tem gre seveda za »proizvajanje«, skladno s predstavami o tem, kakšen bi kraj »moral biti«, kaj je dobro zanj in njegove prebivalce. V zadnji instanci gre torej za ukvarjanje s prihodnostjo Solčavskega.

3 Miha Kozorog, *Festivalski kraji: Koncepti, politike in upanje na periferiji*. Filozofska fakulteta, Ljubljana 2013.

4 Arjun Appadurai, *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. University of Minnesota Press, Minneapolis 1996.

Fotografija 3: Polnilna postaja za električna vozila – danes znamenje prihodnosti, jutri predmet kulturne dediščine? Taja Ivanc, Matkov kot, 2020.

V gospodarskem smislu sta tradicionalno pomembni panogi gozdarstvo in kmetijstvo. Kakor ugotavlja Urška Lenar, so del kmetij predstavljali tudi:

»planinski pašniki, prehodi, lovske, pastirske in planinske poti ter kočje in ne nazadnje tudi gozdovi, ki so se v preteklosti uporabljali za različne agrarne in ne-agrarne rabe. Zaradi ostrih klimatskih pogojev in tako težkih pogojev za preživetje so gorske kmetije v Logarski dolini stoletja izkoristile vse možnosti, ki so prinašale dodatne vire prehrane. Pomembno vlogo pri tem je imel lov. Travniki okoli kmetij so bili namenjeni pridelovanju žit in sušenju sena. Krave in prašiči so se pasli po ravninskih delih gozdov in na planinskih pašnikih, kjer so bile postavljene pastirske kočje in hlevi. Vsaka kmetija je imela vsaj en planinski pašnik. Del teh pašnikov je v uporabi tudi danes. Koze in ovce so pastirji pasli tudi na predelih nad izkrcenimi planinskimi pašniki nad in pod gozdno mejo ter vse do vrhov gora. /.../ V gozdovih na vzhodnih pobočjih doline so kmetije obdelovale novine. Sledi spremenjene strukture gozda so vidne še danes, čeprav so bile novine opuščene po drugi svetovni vojni. V 19. stoletju se je v dolini začelo tudi oglarstvo, ki je, poleg gozdarstva, predstavljalo neagrarno rabo gozda in je ravno tako pustilo svoje sledi v pokrajini. V zadnjih sto štiridesetih letih nanjo vpliva tudi turizem z vso povezano infrastrukturo.«⁵

Četudi se Solčavani in Solčavanke s številnimi zgoraj naštetimi dejavnostmi danes več ne ukvarjajo, pa specifična gorsko-agrarna krajina predstavlja podobo, privlačno za domače in tuje turiste. Podobno kot večina drugih dejavnosti je tudi turizem sezonsko intoniran, z opazno »mrtvo« zimsko sezono, kar lahko pripišemo predvsem odsotnosti smučarske infrastrukture. Z izjemo Hotela Plesnik (in nekdanjega, predvojnega Hotela sester Logar) so vse nastanitvene kapacitete družinsko vodene turistične kmetije – prvo tovrstno gostišče je z delovanjem začelo leta 1938. Zaradi okoljskih dejavnikov in režimov varovanja so možnosti za razvoj množičnega turizma omejene. To seveda ne pomeni, da načrtov, ki bi sledili temu cilju, ni bilo – že v času Jugoslavije so si vplivni politični in gospodarski akterji prizadevali za izgradnjo apartmajskega naselja, igrišča za golf in druge turistične infrastrukture.⁶ Omenjene omejitve se v zadnjih letih, ko se v Sloveniji in širše v Evropi razvija t. i. trajnostni turizem, vsaj v določenih pogledih kažejo kot dobrodošle. Prav redko pozidano, gorsko, (dozdevno) naravno okolje, ki ga takšnega pomagajo ohranjati varstveni režimi, je v kontekstu sodobnih turističnih in pristočasnih trendov pomembna »surovina«.

5 Urška Lenar, 'Kulturna dediščina v krajinskem parku Logarska dolina.' V: Blaž Bajič, Ana Svetel in Veronika Zavratnik, ur. *Razgledi treh dolin*. Znanstvena založba filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2021, str. 99–102.

6 Vito Hazler. Osebna komunikacija. Solčava, 23. 9. 2020.

Fotografija 4: Parkirišče in poslopje Hotela Plesnik. Tina Krašovic, Logarska dolina, 2020.

Kljub sprejemanju trajnostnega turizma, ki ga Svetovna turistična organizacija opredeljuje kot »turizem, ki v celoti upošteva sedanje in prihodnje gospodarske, družbene in okoljske vplive, ki obravnavajo potrebe obiskovalcev, industrije, okolja in gostiteljskih skupnosti,«⁷ pa se na Solčavskem zdi, da stari del vasi Solčava v številnih, tudi demografskih ozirih ostaja spregledan. Kot je pripomnil Avgust Lenar: ».../ v dvanajstih hišah prebiva manj kot 15 stalnih prebivalcev, mimo njih pa se po cesti prepelje vsaj 150.000 turističnih obiskovalcev letno, ki želijo trošiti denar za dobro ponudbo.«⁸ Z izjemo Centra Rinka tam ni razvite turistične ponudbe.

Turizem na Solčavskem je zgodovinsko povezan z gorništvom. V gore nad Robanovim kotom, Logarsko dolino in Matkovim kotom so že v 19. stoletju zahajali gorniki, tudi Johannes Frischauf. Graški univerzitetni profesor matematike in geodet je območje sistematično raziskoval in kartiral, skupaj z gornjegrajskim piscem

7 World Tourism Organization, *A guide for policy makers.* Spletni vir: <https://www.unwto.org/sustainable-development> (pregledano 24. 6. 2021).

8 Avgust Lenar. Osebna komunikacija. 9. 6. 2021

Franom Kocbekom pa je organiziral gradnjo planinskih koč in poti, ki še danes služijo svojemu namenu. V tem obdobju so si slovenska in avstrijska oziroma nemška planinska društva prizadevala,⁹ da bi s prvenstvenimi vzponi, gradnjo planinske infrastrukture in produkcijo specifične ikonografije »osvojila« območje. Kot pokažemo v nadaljevanju, je značilna ikonografija v osemdesetih letih preteklega stoletja ponovno postala aktualna.

Planinska društva imajo na območju Zgornje Savinjske doline še danes precejšen vpliv, saj skrbijo za gorsko infrastrukturo, med drugim tudi priljubljenih destinacij turistov in pohodnikov – planinskih koč. Toda kot se je izkazalo v primerih pogorelih postojank, Kocbekove koč na Korošici in Frischaufovega doma na Okrešlju, so lahko njihova prizadevanja tudi sporna. Zaradi hitre odobritve spornih gradbenih načrtov jih nekateri domačini dojemajo kot privilegirane akterje, ki niso zavezani istim naravo- in kulturnovarstvenim režimom kot oni sami. Zlasti prebivalci Logarske doline so dobili vtis, da je hitrost pridobivanja potrebnih dovoljenj pokazala na sistematično zapostavljanje njihovih zamisli glede razvoja območja. Mnogi, tudi tisti, ki se ukvarjajo s turizmom, namreč menijo, da bi morali deležniki v svojih načrtih smiselno upoštevati zapuščino območja.

Tako domačini pravzaprav soglašajo s smotrom naravovarstvenih in kulturnovarstvenih režimov, vendar so hkrati zaradi docela drugačnih praktičnih »potreb« v strukturno antagonističnem odnosu z institucijami varstvenih režimov. V kontekstu varovanja kulturne dediščine se to navsezadnje kaže tudi v nesporazumih z zaposlenimi na celjski območni enoti Zavoda za varstvo kulturne dediščine. Dvojnost razmerja so opazile tudi avtorice poglavja o kulturni dediščini Tajda Jerkič, Tina Mlinarič in Pika Kristan: »Več domačinov poudarja, da jim je ohranjanje stavb in kulturne krajine blizu, saj menijo, da imajo za to ponotranjen občutek. /.../ Čeprav želijo ohranjati zapuščino, jim to predstavlja breme.« Tako ni presenečenje, da tudi ko uporabljajo iste besede, konservatorji in domačini neredko govorijo o različnih stvareh: dediščini oziroma zapuščini.¹⁰ Prvi pogosto ciljajo na skrbno izbrane

9 Peter Mikša in Urban Golob, *Zgodovina slovenskega alpinizma*. Friko, Ljubljana 2013. Boštjan Šaver, *Nazaj v planinski raj: Alpska kultura Slovenstva in mitologija Triglava*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2005.

10 Bojan Baskar, »Avstro-ogrška zapuščina: Ali je možna nacionalna dediščina multinacionalnega imperija? V: Jože Hudales in Nataša Visočnik, ur. *Dediščina v obeh znanosti*. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2005, str. 41–42.

elemente preteklosti, ki, izvzeti iz prakse in povzdignjeni v »medsvetje«,¹¹ (p)ostajajo nespremenljivi in nedotakljivi, drugi pa na vse, kar so jim predniki prepustili v skrb, v uporabo in – če je treba – v preobrazbo.

Na različna razumevanja dediščine in zapuščine je zanimivo pogledati tudi skozi prizmo čutne zaznave. Varovanje dediščine se namreč osredinja skoraj izključno na »videz« (idealizirane) preteklosti izbranih reči, bodisi predmetov, stavb ali pa kar celotne krajine, medtem ko domačini upoštevajo tudi druge čutne registre. Zato lahko marsikaj povedo o tem, kako so se skozi čas spremenile zvočne podobe domačij, okusi hrane in pijače, celo vonjave, ki jih je bilo mogoče zaznati, okoljski pogoji, od podnebnih in vremenskih do (mikro-)geomorfoloških in vegetacijskih. Vsi omenjeni čutni registri prispevajo k občutenju atmosfer, vezanih na specifične (mikro)lokacije. Kot sta pokazala britanska antropologa Rebecca Bryant in Daniel Knight refleksije tovrstnih okoljskih sprememb (in posledično predrugačenih čutnih zaznav) implicitno naslavljajo tudi prihodnost.¹² Zamišljanje prihodnosti predpostavlja praktični, veččutni angažma z zapuščino. Kako pomembni so tudi ne-vizualni elementi zapuščine, lahko vidimo tudi v dejstvu, da nekateri lokalni akterji za obiskovalce organizirajo doživljajske sprehode po Logarski dolini, katerih smisel je prav v tem, da »občutimo naravo z vsemi čuti«.

Zgoraj očrtani procesi in dejavniki so ustvarili specifično krajino, ki je bila v osemdesetih letih preteklega stoletja prepoznana tudi prek vplivne (turistične) kampanje *Slovenija, moja dežela*. Kampanja je sovpadala s širšimi nacionalno-osamosvojiteljskimi gibanji in je zato daljnosežno vplivala na (vizualne in besedilne) nacionalne diskurze.¹³ Videospot je umestil Solčavsko in predvsem Logarsko dolino med najbolj reprezentativne krajine, ki naj bi upodabljale idejo »slovenskosti« in njenih potencialnih prihodnosti. Specifičen krajinski pogled na Logarsko dolino lahko razumemo kot nacionalni simbol,¹⁴ ki med (slovenskimi) obiskovalci še zmeraj uokvirja percepcijo doline. Nedavno je na družbenih omrežjih postal »viralen« pogled na Robanov travnik, z lesenim skednjem v

11 Rajko Muršič, 'Kulturna dediščina: Nerazresljive dvoumnosti svetega v profanem.' V: Dan Podjed, ur. *Kulturna dediščina preteklosti za lepšo prihodnost*. Evropski kulturni in tehnološki center, Maribor 2010.

12 Rebecca Bryant in Daniel Knight, *The Anthropology of the Future*. Cambridge University Press, Cambridge 2019.

13 Simona Klaus, *Pa vse, kar sem hotu, so ble dobre vile: Folklor v oglasih med letoma 1980 in 2011 v Sloveniji*. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 2014.

14 Ana Kučan, *Krajina kot nacionalni simbol*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1998.

ospredju in Ojstrico v ozadju. Toda ta podoba ne deluje (zgolj) znotraj nacionalnega, temveč tudi v internacionalnem, kozmopolitskem imaginariju in večutni naravnosti rekreacije na prostem (»outdoor«).¹⁵ Percepcije Solčavskega so tako podvržene specifičnim estetskim kategorijam, ki jih hkrati tudi proizvajajo in ki se zrcalijo v številnih vidikih, orisanih v zgornjih odstavkih: od dediščine in zapuščine, do turizma in tržnih kampanj, gorništvu in festivalizacije.

Fotografija 5: Znameniti pogled na Logarsko dolino v kampanji *Slovenija, moja dežela* (1985). YouTube.

Že ta kratek pregled kaže, da je Solčavsko etnološko in kulturnoantropološko izredno zanimivo vozlišče raznoterih pojavov, procesov in akterjev. Poglavlja te publikacije naslavlajo izbrana razmerja med njimi. Vseh pet jedrnih sklopov vključuje več pogledov: refleksije so pripravili predavatelji *Etnološkega tabora treh dolin 2020*, osrednja besedila so spisali udeleženci tabora, študentke in študentje Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo, domačini pa so, izhajajoč iz študentskih razglabljanj in lastnih izkušenj, prispevali svoje premisleke in poglede. Tako v zborniku osrednje tematike lanskoletnega tabora – dediščino, središča, turizem in (ob)mejnosti – obravnavamo z raznolikih perspektiv in izhodišč, skozi različna dojemanja in interpretacije. Etnografske razsežnosti Solčavskega v vsakem opazovalcu (in zapisovalcu) seveda rezonirajo drugače.

Osrednji del zbornika nas sprva seznanja z različnimi središči Solčavskega in območje tako lokacijsko določi, nato na področjih kulturne dediščine in turizma očrta

15 Blaž Bajič, 'Running as nature intended: Barefoot running as enskillment and a way of becoming,' *Anthropological Notebooks*, let. 20, št. 2, 2014, str. 5–26.

vrednostne svetove notranjih in zunanjih opazovalcev ter opredeli meje in ločnice Solčavskega. Nazadnje pa skozi pogled, ki presega pričakovane perspektive, predstavi prehodnost (in prihodnost) raziskovanja.

V prvem sklopu *Obrobna središča, središčna obrobja* Alenka Bartulović ob primeru lastnega etnografskega materiala vzporeja nekatere podobnosti bosansko-hercegovinskega gorovja Majevice ter zgornjesavinjskih hribov in dolin. Marko Senčar Mrdaković, Pia Krampl in Petra Goljevšček pa ustaljene percepcije središča in obrobja obrnejo in razmišljajo o Solčavskem kot o območju (številnih in spremenljivih) centrov, kar Marko Slapnik interpretira tudi z vidika preizpraševanja lokalnih identitet in odgovornosti do skupnega prostora. Drugi sklop, *(Raz)mere dediščine*, prinaša razmisleke o kulturni dediščini in zapuščini, ki je zaradi institucionalnega varovanja na eni in vpetosti v vsakodnevne prakse in potrebe na drugi strani pogosto podvržena kakofoniji razumevanj in zahtev. Vito Hazler v svojem komentarju oriše nekatere ključne poteze, ki jih je celjski izpostavi Zavoda za varovanje kulturne dediščine uspelo izvesti v osemdesetih in devetdesetih letih preteklega stoletja, Božena Hostnik in Barbara Klanšek pa predstavita sedanje izzive etnološko-konservatorskega dela na Solčavskem. Tajda Jerkič, Pia Kristan in Tina Mlinarič nekatera večglasja na terenu zbranih pričevanj sklenejo z razmislekom o nujnosti vključujočih rešitev. Urška Lenar pa skozi perspektivo domačinke (in diplomirane etnologinje in kulturne antropologinje) med drugim poudari tudi planinsko, pastirsko in pašniško dediščino, ki jo moramo razumeti kot integralni del zapuščine Solčavskega. Razvoj turizma je z dediščino in njenim upravljanjem neločljivo povezan, česar se dotaknejo pisci tretjega sklopa, *Vtis odtisa*. Jaka Repič lokalne izzive turistične panoge osvetli skozi širši antropološki okvir. Aktualne dileme turističnega razvoja, ki so jih prepoznali v etnografskih gradivih, Tina Krašovic, Žiga Korbar in Lina Troha umestijo tudi v zgodovinsko perspektivo, podobno, a z angažiranega, emskega gledišča pa Avgust Lenar sedanje stanje vrednoti v luči večdesetletnega razvoja. V četrtem sklopu, *Prehodne razlike, nepremostljive bližine*, se avtorji ukvarjajo z mejami in ločnicami. Etnografsko raziskovanje meja mora nujno pripoznati konstruiranost, partikularnost, relacijskost in spremenljivost meje, kar Miha Kozorog v svojem razmisleku nekoliko koansko strne z besedami, da »nobena meja ni kar meja«. V duhu te misli Eva Malovrh in Tara Milčinski razglabljata o številnih kolektivnih, individualnih, institucionaliziranih, intuitivnih, časovnih in prostorskih ločnicah, mejah in obmejnostih ter pokažeta, da vprašanje meja na Solčavskem ne zadeva zgolj državne meje. Da množstvo raznolikih meja in razmejevanj

zaznamuje spomine, odnose in zamišljanja, dokazuje tudi osebno obarvana refleksija Mojce Ošep. Peti sklop, *Vlogi dvojnosti*, ne obravnava specifične etnološke tematike, temveč prinaša avtoetnografski dvogovor Nine Ošep in Elizabete Vršnik, ki sta se na taboru znašli v vzporednih vlogah domačinke in raziskovalke, njune uvide pa Rajko Muršič umesti v širša vprašanja dihotomij znanega in neznanega, tujega in domačega, ki so ne nazadnje ena izmed osrednjih osišč naše vede. Sklepno besedilo *Izkušnje in predstave o življenju na Solčavskem: med domačijo in destinacijo* prispeva Mateja Habinc, ki kot vodja Katedre za etnologijo Slovenije zbornik motri skozi perspektivo, ki presega fokus, prikovan (zgolj) na partikularne, lokalne ali regionalne specifikke.

Uveljavljeni etnologi in kulturni antropologi ter domačini s svojimi, četudi kratkimi refleksijami in razmisleki interpretativno plastijo in razpirajo daljša, študentska poglavja. Za ta razpiranja pa tudi za čas in pripravljenost za sodelovanje smo jim uredniki zbornika nadvse hvaležni.

Na krajših terenskih obiskih organizacijske ekipe, predvsem pa na *Etnološkem taboru*, je postalo jasno, da je Solčavsko območje, kjer se raziskovalna vprašanja odpirajo veliko hitreje, kot bi lahko nanje iskali zadostne odgovore. V dialogu z nekaterimi akterji lokalnih skupnosti in Občine Solčava, z udeleženci in udeleženkami tabora pa tudi skozi lastne raziskovalne »instinkte« in predvsem skozi nadgradnjo lanskoletnih tematik smo identificirali vsebinske sklope *Etnološkega tabora treh dolin 2021* – vprašanja mladih in prihodnosti, trajnostnega (tudi dediščinskega) razvoja ter mobilnosti in infrastrukture. Upamo, da naša prihodnja spoznanja ne bodo služila zgolj znanstvenim ciljem, temveč bodo doprinašala h kroženju znanj, vednosti in izkušenj lokalnih prebivalcev in prebivalk, upravljavcev in upravljavk ter obiskovalcev in obiskovalk. Četudi so pogledi in prakse lahko zelo različni, tudi nasprotni in konfliktni, si namreč delijo skupni prostor in čas.

Ta zbornik je prvi korak v zapolnjevanju uvodoma omenjene vrzeli etnološkega in kulturnoantropološkega spoznavanja Solčavskega. Stopalo, ki je prehodilo ta korak, pa predstavljajo predvsem udeleženci in udeleženke *Etnološkega tabora treh dolin 2020*. Šestnajst študentov in študentk Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani je zavzeto in vedoželjno opravljalo etnografsko terensko delo, v naslednjih mesecih pa vse gradivo uredilo, transkribiralo intervjuje in zbralo fotografije, četudi to delo zanje ni predstavljalo študijske obveznosti in jim ni prineslo ocene oziroma kakršnekoli izmerljive koristi. Poleg že omenjenih študentov, ki so prispevali

poglavja tega zbornika, so na taboru sodelovali še Staša Sušjan, Simona Zupanc, Sebastjan Brumat, Vanja Germ in Taja Ivanc. Brez prispevka vseh študentov in študentk bi zbornik kvečjemu suhoparno navajal podatke in črpal iz že obstoječe literature, tako pa so pred nami poglavja, ki se naslanjajo na pričevanja domačinov in domačink, na individualne glasove, ki tvorijo mnogoglasno družbeno in kulturno podobo Solčavskega. Bralcem, nevajenim etnoloških ali antropoloških besedil, se zaradi množstva tovrstnih glasov nekateri prispevki utegnejo zazdeti nenavadni, celo surovi. Citati sogovornikov so namreč zgolj minimalno (jezikovno, skladenjsko) spremenjeni, saj v poglavjih zasledujemo govorjeni jezik, ki odraža tok misli in živost pogovora. Nekaterim sogovornikom in sogovornicam smo zaradi želje po anonimnosti nadeli psevdonime, tisti, ki so z objavo osebnih podatkov soglašali, pa se v knjigi pojavljajo s polnimi imeni. Vsem Solčavanom in Solčavankam, ki so si vzeli čas in z udeleženci tabora delili svoja razmišljanja, jim priškrnili vrata v svoja življenja, se iskreno zahvaljujemo. Etnologi in etnologinje lahko (načeloma) raziskujemo le, če so se ljudje pripravljene pogovarjati z nami, če nam odprejo vrata in nas spustijo v svoje domove. Veseli nas, da se je na Solčavskem odprlo toliko vrat.